

310 slouží si tento román pozorností pro energický úder štětce, jakým maluje lidský charakter jistě netuctový, plný temného kouzla.

Otakar Theer

311

Žila-li kdy v Čechách mnišská duše v básnickově těle, byla to duše Theerova. Není náhoda, že v jedné své básni, která má ráz konfese, pojal umění jako klášter; to není pouhý obraz: *jemu* poesie byla opravdu především řehole a kázeň, drezúra a napětí, vůle a úsilí, vzlet a cíl. Jako není básnický obraz, nýbrž něco, co věrně vystihuje stav jeho mysli, píše-li, jak jej zhnusuje již první polibek *imaginární ženy* vyplňující jeho nitro a jak touží před ním prchnouti do cely klášterní. „Však první polibek a okouzlení mizí. | Hle, cos jak lítost zní mi hudbou harf a lýt | pod prsty andělů, již v zlatotkané přízi | jdou hebce duší mou. Tu, sobě sám jsa cizí, | bych prchnout chtěl kams v šerý, přísný monastýr.“

Theer byl rozený asketa; tohle znamení si přinesl hluboce vtisknuté ve svou duši již na svět. Po čem poznáš asketu básníka? Ne po tom, že prchá před ženou, nýbrž po tom, že vychází z jejího objetí znechucen a zhnusen. Nuže, žádný básník v Čechách nenapsal neříkám více písní rozčarování z ženského objetí, ale písní hořčích, syřejších, pustších, žalnějších. Theerovy smysly mohly se dát na chvíli opít ženiným tělem v rozkoši, ale duše ženy milovat nedovedl. Stále v ní vidí jako církevní otcové hmotu, nepřítelkyni, nečistotu, smrt věčnou i časnou. „— — — Neb já tě miloval. A za onoho rána, | kdy zřel jsem nahost tvou, mdlou v cizím objetí, | Smrt létla kolem mne jak pták, ó proklínaná, | a v zpěvu tázala se, chci-li zšileti — —“ To píše Theer začátečník. Ale nejinak Theer vyžralý: „Čím věčnost u žen je,

312 vím nyní: tolik právě, | než čerstvý karmín jim se smyje s něžných nehtů.“ A ještě později oslovuje Cizinku: „A přece jen, ó Sladká vonných dlaní, | proč nejprudší | jsem touhou mřít byl zajat znenadáni | v tvé náruči?“ A nemysli si, že tento tón vyvanul kdy z jeho nitra. Sténá-li ve své nezapomenutelné Jóbově písni, ve „Dvou hlasech“, nad svým zmařeným životem, teskní-li, že žije v chudobě bez ženy, nejde mu o milenku, nýbrž o *malku* — žena je mu jen nutné zlo, nevyhnutelná cesta k dítěti. A i zde nad zlo bezdětnosti jako nejhorší a konec konců jediné zlo skutečně klade svůj žal, že ve své chudobě, ve svém hoři, ve své nemoci — oněměl jako básník: že netvoří již básni. „A ze všeho nejhorší, viz! | má píseň, | jako pták, z kraje, kde mu je zima, | odlétla.“

Život dán jest zde, zase jednou, za podnož umění a poesii. *Sen* týčí se vysoko, vysoko v nedostupnu nad skutečností smyslů a jevů jako jediná pravá skutečnost. Co mimo něj, jest šalba, klam a mam: vpravdě žijeme jen v obraznosti. „Čas jde; pod jeho křídly | roj duší zviřených jak prach se potácí | a rozkoš, hmota, tvar, toť hrad, kde marnost sídlí, | ty věz, že krásnější jsou v imaginaci.“ Tak zpívá mladý Theer; ale toto rozpoznání je pól, k němuž směřuje i všechna pozdější poesie jeho.

To Theera zařazuje, to určuje jeho místo ve vývoji české poesie. Idealista a subjektivistický absolutní touhy, spění v nekonečno a spění nekončícího; romantik, jinými stránkami svými blízký dekadenci, blízký i symbolismu. Duše, které umění je náhradou za život, jenž jí uniká a jež si hnusí.

Touto nechutí ke skutečnosti jevové, tímto děsem ze zkušenosti smyslné jest již dáno veliké minus Theerovy poesie: obmezení jeho poesie, zúžení jeho poesie do hranic velmi těsných. Theer jest básník jediné struny. V podstatě básník zpívající stále touž píseň: dualismu, protikladu a, lépe ještě, překy mezi hmotou a duchem, přírodou a duší, smysly a vůlí. „Odstup, Satane, | odstup, nečistý, odstup, zlý, odstup, zbabělý!“; tyto výkřiky, jimiž odmítá v jeho „Golgatě“ v třetím rozhodném pokušení Kristus „tmy žlutá ústa“, jsou zaklínadlo celé poesie

313 Theerovy: alespoň tam, kde se blíží svým vrcholům. Nejpřisnější dogma o dvojakosti života jest sám klíč poesie Theerovy; nejpřisnější proto, že jest vepsáno ne do jeho rozumu, nýbrž do jeho krve. Theer jest již po své pohlavní sudbě asketa, mnich, poustevník, mimochodec.

Nuže: všichni asketové jsou ve své podstatě duše vladařské. Nebylo větších imperátorů, řekli bych roztrpčenějších diktátorů své vůle světu, než byli někteří mniši; rozuměj: ti z nich, kdož byli mnichy svým zrozením. Odvrat od světa, od jeho pestré a teplé živočišnosti, od jeho kypivé rozmanitosti vede nutně k nesmírnému soustředění vůle, k jejímu upětí v jediný pomyslný bod.

Koho nerozhřeje teplo rodinného krbu, tomu zbývá poslední záchrana: tomu rozproudí snad divočeji krev stoupání do vysokých hor v chladu a zimě. Nuže, Theer jest takový stupatel do hor. A všechno, co s tím souvisí: Theer je básník dalekozorný; básník ideový; básník širých meditativních průzorů a výhledů jako málokterý druhý v naší poesii; básník ohvězděné bezdné prohlubně noční; zahleděnc do popůlnočního hřbitova nebeského, rozrojeného hvězdami . . .

Jeho vůle jest v podstatě abstraktní jako u všech asketů. Je to vůle pro vůli. Vůle, která se musí stůj co stůj uplatňovat vladařením nad věcmi; která si musí hrnout v cestu překážky tam, kde jich není; vůle poroučející a nutící. Slyšte jen zakončení jejího rozhovoru se srdcem v básni „Řeklo mé srdce“: „Já paní, ty rab jsi, já ruka, ty věc, | mým rozkazům klaň se, jak větru svit svět.“

Nuže, Theerova poesie je cele vladařská; a víc než vladařská: poroučivá, rozkazující, diktátorská. Není v nich básních tolik povelů a příkazů jako v poesii Theerově; tolik imperativů, a to i ve formě nejvíce ponižující poslouchajícího, totiž ve formě infinitivů; tolik vykřičníků i tam, kde nejsou vnitřně odůvodněny (na příklad „Tak milo | pěšinou jít mezi obilím!“ v básni „Mé Čechy“). Neklam nás v tom jeho poesie tzv. vlastenecká nebo národní. Nacionalism Theerův je zřejmě imperá-

314 torský. Slouží-li Theer na chvíli vyššímu celku, jest to jen s vědomím, že bude později vládnout buď jemu, nebo jeho prostřednictvím jiným. Jeho mohutná báseň „Mé Čechy“ působila vždycky na mne dojemem, jako když velitel před bitvou přehlíží a naposledy si v mysli charakterisuje čtyři útočné šiky — těmi jsou mu jeho Pošumaví, Podkrkonoší, Polabí a Praha —, dohaduje se všech sil v nich ukrytých, aby je mohl v rozhodnou chvíli rozvinouti a vybičovati v plný účín . . .

Tato vůle u Theera jest v podstatě stálé stoupání nad sebe, spění stále vyšší a vyšší, nikdy a nikde neustávající: toť vůle k nadčlověku, toť vůle k bohu. Ve své vrcholné básni „Golgatě“ hledal vinu Kristovu a našel ji v tom, že nedovedl již nésti své božství, tj. stále výš a výše stoupati. „Abys bohem zůstal, | toť zápas — s každou chvílí, s každým okamžikem, | a každý vítězný. | Byť zapochybovals | tak nakrátko, co zrak se přivře za nečekaného ohně, | otevrou se nebesa a strašným hlasem | tě zaprou.“ Tedy obdoba k Nietzschevě vůli tragické . . .

Nikdo mi nenamítej několik básní pokory a smíření, které uzavírají Theerovu knihu „Všemu navzdory“: takové „Žiji s Bohem a s bohy“, takové „Život plyne jako sen“. Vidí-li básník své pomocníky a spojence v bozích i v Bohu, jest to ryze romantické. Významný francouzský historik romantismu Seillière určitě pochopil a prokázal, jak právě to jest neklamným znakem romantického imperialisty, že si vytváří boha ke své podobě jako pomocníka svých záměrů a plánů. Theer není ani zde výjimkou, nýbrž naplněním romantického zákona.

Jsou básníci, kteří objímají svým tvůrčím zrakem svět a život v celé jejich šíři, a předpodstatněně zavírají je ve svou poesii. Jsou tvůrci k podobě Boha, kterého jako „harmonisátora a modulátora takové nevýslovné básně“ pojímá svatý Augustin; v lidských mezích a silách podnikají, co podnikl on nekonečnými silami svými. Z tohoto rodu jest na příklad Březina. Jsou však i jiní, tak úzcí jako oni širocí, tak zlomkovití jako oni celí, tak útoční jako oni harmoničtí, tak mučiví jak oni radostní. Pracují jako norci, jako potápěči, jako hloubitelé studní; zarývají se

315 s bolestnou vášnivostí a důsledností do svého trpícího nitra; jejich dramatická intenzivnost rozruší nakonec je samy; ale odměnou jejich je, že vzhlednou-li ze svých studní před svým skonem vzhůru, spatří i ve dne hvězdy . . . Takový zdá se mně býti úděl a význam Theerův v moderní české poesii. Z jeho vrcholných básní vidím i ve dne hvězdy. Je to málo? Nikoli! Je to mnoho, víc, než se mnohému zdá.

Není mnoho vrcholných básní Theerových; spočítal bys je snadno a možná i na prstech jedné jediné ruky. Snad tři čtvrtiny toho, co sám vydal z veršů, je průměrné, snad devět desetin z toho, čím byly tyto básně doplněny z jeho rukopisů, jest zbytečné, ano klesá místy až do mdloby a slabosti zdánlivě nepochopitelné. Ale ovšem je to zcela přirozené, odpovídá to právě rázu jeho nadání básnického. Theer jest z rodu Hölderlinova, z rodu hyperionského. V absolutnu, za nímž spěje, nemůže setrvati, nemůže spočinouti: může se ho jen na mžik dotknouti, aby naráz spadl do propasti hlubší, než byla ona, z níž se vznesl. Ale ona vrcholná čísla poesie Theerovy jsou i vrcholnými kusy české poesie: náležejí do jejího zlatého pokladu. Nezapomenutelný jest každému pravému znalci poesie způsob, jakým se Theer zmocňuje v těchto básních lidí i věcí: je to něco velmi těžce definovatelného, něco mezi zrakem a pěstí, něco bleskného i tápavého zároveň, drsného i ocelově lehkého; něco, co se snese bleskem na věc, vytrhne ji rázem z jejího běžného denního osvětlení a prozářenou unáší v dravčích pařátech k slunci . . .

Co podává Theer v těchto případech, jest opravdová *poesie* imperialismu: síla a velikost vtělená na chvíli v poesii.

Buď mu za ni nás všech dík!